

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ИГЕРТУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Тұрсынова А.Т.

Қазақстан, Семей қ., № 20 орта мектептің қазақ тілі пәнінің мұғалімі

Орыс тілді аудиторияларға қазақ тіліне саралай және кіріктіре оқыту ұстанымын материалдарды игерту мәселесінде қолданған орынды. Қазақ тілін өзге ұлтқа оқытып үйретудің көп жылғы тәжірибесі мынаны көрсетіп отырып: әр түрлі сөйлеу әрекетінің тек өзіне ғана тән табиғи әрекеттер жиынтығы және лексика-грамматикалық бедерлеуі бар. Ана тілімізді саралай оқытып үйрету әр түрлі деңгейде жүзеге асады және оның өте нақтылы айқын шектемесі болады.

Қазақ тілін оқытып үйрету кіріктіре оқыту ұстанымы арқылы да жүзеге асады. Ол ана тілімізді оқытып үйретуде тіліміздің барлық салаларын, яғни фонетика, лексика, грамматиканы жеке-жеке алып оқытудың емес, керісінше, оларды кіріктіре оқытып үйретуді көздейді. Оқушылар оларды белгілі бір сөйлеу жағдайында нақтылы сөздерді, сөз тіркестері, сөйлемдер, диалогиялық бірліктер, тұтас тіркестер, сондай-ақ текстер ішінде қолдана отырып, сөйлеу әрекеті барысында тез меңгереді.

Грамматикалық тақырыптардың әңгіме әдісін қолдану арқылы іске асырылуы білім мазмұнын игерту мен қатар оқушылардың шығармашылық - танымдық қабілетін дамытуға іргелі де жемісті қадамдар жасайды. Атап айтсақ, оқушылардың грамматикалық теорияны, орфографиялық қалыпты меңгеруде белсенділігі артатынын көреміз. Тілдің өзіндік белгілерін дәлелдеп айтуға, тілдік талдаулар жасауға машықтанады. Оқушы тілін ұстарту негізінде ол сөйлемді грамматикалық және стилистикалық тұрғыдан дұрыс құруға бейімделеді. Өз пікірінен қорытынды шығаруға үйренеді. «Қазақ тілінен теориялық білім мен практикалық дағды беруде, мұғалім мен оқушының қарым – қатынасын анықтайтын, бірде мұғалімнің өзі түсіндіріп, бірде оқушының өзін іздендіретін әдістің бірі – әңгіме әдісі» [1,646]. Бұл теориялық материалдарды іс – тәжірибелік жұмыстар мен ғылыми негізде ұштастыруда іске асырылады. Бұл әдістің жүргізілуі мен іске асырылуына орай сұрақ – жауап әдісі деп те атайтыны белгілі.

Орыс тілді оқушылардың білім мазмұнын игерудегі теориялық әрі практикалық дағдыларын қалыптастыруда түсіндірілетін материалдық объектілер әдеби тіл жағынан мінсіз де келісті, мұғалімнің ғылыми әрі теориялық білімінің терең болуы шарт. Және де сөз саптауы, сөйлем құрау жағынан ой күрделілігі мен құрмаласымдық мәнділігі, мұғалімнің жаңа сабақты түсіндірудегі ой мен тіл қатысы жеңілдікке құрылуы шарт.

Ал, оқушыларға қойылатын талап межесі қандай десек, оқушы ойының дәлді де нақты әрі сөздік қорының кең болуы, оқушының жай сөйлем немесе құрмалас сөйлем құрылысына негізделген сөйлем түрлерін құрай білуі, берілген ақпаратты сын тұрғысынан саралауға, ой – тұжырым жасауға белсенді болуы қажет. Оқушыларға қойылатын сұрақ мағынасы жағынан дәл, анық, логикалық жағынан терең болғаны абзал. Бірнеше мәселелердің басын қоспай, әр тарау бойынша жеке маңызды әрі күрделі сұрақтар берілгені жөн. Бір тақырыпқа байланысты берілетін сұрақтардың танымдық сипатын әр деңгейге құрып, бірде күрделі, бірде жеңіл болғанын қадағалау керек. Неге десек, мұндай ұсынылатын жұмыс түрінің оқушылардың ойлау дәрежесі мен логикалық таным қабілетін жетілдіруге бағытталады. «Оқушы жауабында төмендегідей логикалық – психологиялық үрдістерге баса назар аударған жөн. Біріншісі, берілген сұрақтағы негізгі ойға, яғни тілдік құбылыстар мен заңдылықтарды меңгеру дәрежесін, екіншісі – сұраққа жауап беруде оқушының өз ойын, тұжырымын ғылыми тұрғыдан дәлелдеп беру мүмкіндігін ескеру қажет. Жаңа тақырыпты әңгіме әдісімен түсіндіруде дидактикалық материалдардың берері мол» [2,476]. Осы орайда, ізденімпаз мұғалім тілдік материалдарды оқушы санасына жеткізуде бағдарлама негізінде ұсынылар білім көлеміне байланысты сөйлемдер мен мәтіндерді күн ілгері сұрыптап, оны ой елегінен өткізіп және оқушылардың шығармашылық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған іс әрекеттер басымдылығын ажырату қажет.

Өзге ұлт өкілдеріне қазақ тілінің теориялық саласын игеруде қолданылатын ендігі бір белсенді әдіс – хабарлау әдісі. Бұл әдіс тілдік материалдың жалпы заңдылығын, өзіндік белгілерін ғылыми құнды мысалдар арқылы меңгертумен ерекшеленеді. Тілдік фактілердің жалп

қасиеттерін хабарлай отырып, оның жасалу жолдарын арнайы түрде тоқталады. Сабакта хабарлау әдісін пайдалану кезінде тақырыптың өзіндік белгілері сұрақтар арқыл менгерілмейді. Оқушылар қорытынды пікірді, анықтама мен ережені өздері шығармайды, мұғалімінің хабарлауы бойынша игереді. Белгілі бір тақырыпқа байланысты анықтама мен ережен түсіндіріп болған соң, оқушылар сол тақырыптың ғылыми – теориялық негізін көрнекі құралмен эралуан бағыттағы дидактикалық мысалдарға бағдар жасай отырып түсінеді.

«Оқушыларға жаңа тақырып материалдарын түсіндіруде қолданылатын ендігі бір жұмыс түрі – түсіндіру әдісі болып табылады. Білім мен дағдыларды менгертуде бұл әдістің әдістемелік қуаты мен құндылығы ерекше. Оқушыларға жаңа тақырыпты менгерту, түсініксіз құбылысты ұғындыру кезінде берілген сұрақтарға қоса оқулық материалдардан басқа білім көздерін қосымша әдебиет ретінде қолдану жолымен толықтырылады» [3, 67б].

Орыс тілді дәрісханаларға қазақ тілін оқыту ерекшеліктерін сөз еткенде негізгі басшылыққа алатын әдістердің бірі – тәжірибе әдісі. Бұл әдіс қазақ тілі материалдарын тікелей көрсету негізінде іске асырылады. Сондықтан дыбыс заңдылықтарының жасалу жолдарын түсіндіріп, теориялық білім беруде төмендегідей сипаттағы көрсету аппараттарына назар аудару қажеттілігі туындайды. Мәселен, дыбыстың жасалу дыбыстау мүшелерінің қызметі арқылы көрсету, дыбыстың өзіндік белгілерін көрнекі құралдар негізінде дәлелдеу, дыбыстардың өзіндік ерекшеліктерін эксперименттік фонетиканың материалдары негізінде тәжірибе нысанына алу осы мақсатты әдістің түпкі әдістемелік негізін айқындайды.

Қазақ тілі тақырыптарын қамти отырып, оқулықтағы жеке әріптерден сөздер, жеке сөздерден сөйлемдер құратып, тілдік материалдың өзіндік белгілері мен ерекшеліктеріне оқушылар назарын аударады. Мұғалім қазақ тілі тақырыптарына сәйкес термин сөздерді танытуға белсене әрекеттенеді. Термин сөздердің жазылуын орфографиялық сөздіктен қаратып, өздеріне дұрыстап оқытып, дәптерге жазғызу әрекетін ұйымдастырады. Бұл сөздердің білдіретін мағыналық сипатын мысалдар арқылы дәлелдейді. Оқулық пен көмекші құралдардағы берілген кестелерді қосымша білім ақпараттары негізінде толықтырып, ғылыми мазмұнын кеңейтіп түсіндіру алғы шарт болып танылады.

Ойымызды қорытындылай келсек, өзге тілді дәрісханаларға қазақ тілінен оқыту материалдарын игерту әдістемесінің жемісті болмағы мұғалімнің шеберлігі мен мемлекеттік оқыту бағдарламасының шығармашылық жарасымына байланысты болмақ.

Әдебиеттер:

1. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту методикасы, Алматы, 1991.
2. Балақаев М. Тіл мәдениеті және қазақ тілін оқыту методикасы, Алматы, 1989, с.96.
3. Сарыбаев Ш. Х. Қазақ тілі методикасының кейбір мәселелері. I-білім. Алматы, ОПБ, 1956.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОЛТҮСТІК АЙМАҒЫНДА ҮКІМЕТІНІҢ ОТАРЛАУ САЯСАТЫ (XVIII ҒАСЫР)

Шалгимбеков А.Б.

ҚФ «ЧелМУ» ЖҚББ ФМБББМ, аға оқытушы

Ресей қазақ далаларын империя құрамына қосу мақсатымен маңызды стратегиялық талаптарды шешу үшін әскери-қазақ бекіністерді салды. Сол үшін Ресейге экономикалық қамтамассыздандыруды керек етті. Өз тауарларын өткізу мақсатында Қытай мен Орта Азиямен экономикалық сақта байланысын нығайту мақсатында осы аймақта өз рөлін арттырды. Сонымен бірге қазақ рубасшыларымен байланыс жасау үшін сауда саясаттың маңызды бөлшегінің рөлін атқарды.

Тікелей сауда дала мен экономикалық байланыстарды дамытудың басқа өзге халықтардың материалдық мәдениеттің заттарын өзара айырбастауын жүзеге асырды, сонымен қатар практикалық міндеттерді шешті: мемлекеттік қазынаны кедендік салықтар арқылы толтыруымен бекіністерді азық-түлікпен қамтамасыз ету.